

Megkésett távirat Molter Károlynak

Adósságunkat akartam bejelenteni — ám a címzett, fájdalom, időközben el-távozott. Igaz, a törlesztésre, elég sokáig várt (91 évet!), s hogy nem volt tovább türelme, ezért aligha tehetünk neki, szemrehányást. Magunknak annál inkább. Né-hány éve ugyan már nem értek fel hozzá az elismerő újságcikkek, a születésnap-i köszöntések, talán a tisztelgő látogatások sem, de ezzel nem nyugtathatjuk lelki-ismeretünket. Főképp azért nem, mert valójában nem is Molter Károlynak volt szüksége rá, hogy beszéljenek róla (nem csupán anekdotákban!): a romániai ma-gyar iredalom, közéletünk szegényítette önmagát a hallgatással. Holott semmi sem volt idegenebb Moltertől, mint a hallgatás. S ahogy ő beszélt — cikkekben, novel-lákban, regényben, drámában — a húszas, harmincas, negyvenes években, arra ma is érdemes figyelni. A kisvárosi (marosvásárhelyi) eseményekből s a hazai és világgkultúra hagyományaiból vagy újdonságaiból ugyanúgy a lényegre tudott kö-vetkeztetni, a humor bölcs fölényével, olykor viszont kifejezetten pátosszal. (Egyet-len példát, *Madách és Goga* című, 1935-ös írásából: „Hohó, a könyveknek megvan a saját sorsuk! S az egyesült Madách és Goga a színpad politikai szószerékén erő-sebb és tartósabb hatást lesz minden *Univerzuálnál* és *Tara Noastrănál*. Ha nem is mindjárt, ha nem is buták és gonoszak fülében, de vannak a népek életében mind-unatalan világos percek, mikor önmaguk fölé emelkednek s elkezdnek a szűkös népi önimádás helyett népközi bölcsességgel rendelkezni sorsuk fölött.”)

Adósságunkat említettem, és közben saját adósságomra gondoltam. (Annak el-lenére, hogy Domokos Géza a vásárhelyi ravatalnál 1981. december 2-án mondott búcsúbeszédében a pályakezdő fiatalokat apostrofálta.) Az adósságtörlesztés ha-laszthatatlan voltára, ugyanis épp az elmúlt évben döbbsentem rá. Egy *Horizont*-könyv, a kiváló Gion-regény utószavához készülődve, szükségszerűen jutottam visz-sza a *Tibold Mártonhoz*, most fedezve fel igazán, hogy milyen fontos kezdet a mi tájaink Molternek ez a regényes önvallomása. Az európai gondolkodású és ran-gú, de a honi talajon biztosan álló szerkesztő, Kuncz Aladár örökségében tallózva, a kritikák és levelek ugyancsak Molterhez vezettek — aki Marosvásárhelyről fi-gyelte Európát. És nem csupán az *Erdélyi Helikon* érdekében. Aligha véletlen, hogy a *Korunk*-alapító Dienes László (egy harmadik európai) többek közt Mol-ter Károlyra akart támaszkodni a kolozsvári társadalomtudományi-művelődési fo-lyóirat elindításakor... (Gaál Gábor folytatni szerette volna ezt a kapcsolatot 1929-ben.) Ám Európának ebben a — sokszor nem alaptalanul vidékinek érzett — zugában Molter igenis tudta, hogy mit kell, mit érdemes „vallani és vállalni”. És ő, Molter volt az, aki a húszas évek végén úgy beszélt Kassákról a marosvá-sárhelyi munkásotthonban, hogy Marxot és Lenint emlegette, de korántsem doktri-nér módon: az osztályelnymást s a nemzetiségi problémákat józanul kapcsolta össze.

Azon is érdemes tovább gondolkozni — akár ehhez az életrajzi, eszmei moz-zanathoz kapcsolódva —, hogy valójában mit is jelentett Molter Károlynak a kis-város. Csupán mocsaras-hínáros állóvizet, amely lehúz, vagy mégis a tisztább leve-gőt, amelyben könnyebb megkülönböztetni az értéket, az embert?

Egy ilyen — ráadásul megkésett — (gyász)táviratba nem férnek be termé-szetesen a „korlátok”. Egyébként is az a véleményem, hogy túl sokáig korlátoztuk magunkat. A mából visszatekintve, mondjuk a „Vallani és vállalni” idejére, Molter jó alkotó éveire, ez már egyértelműen korlátoltágnak tűnik...

A szebb szóért

Evek óta figyelem, hogyan beszél a felnövő fiatal nemzedék, s ha most végre írásban próbálok megfogalmazni tapasztalataimat, nem valami, a korábbiaktól eltérő élmény váltotta ki belőlem, hanem a szülő elkeseredettsége, aki hiába próbálja saját szélesebb környezetében megváltoztatni gyermeke és annak baráti köre beszédkultúráját. De nemcsak egy család, egy iskola küszködik ilyen gondokkal; a beszédromlás széles körű, legfeljebb nagyon elzárt, nagyon kis falvak nagyon idős lakosai mentesek tőle, akiknek nyelvéből viszont épp legközkeletűbb civilizációs kifejezéseink hiányoznak, s akiknek a beszéde épp ezért nem lehet irányadó értékű. Próbáljunk tehát együtt gondolkodni, s ha lehet, tenni is valamit, mert anyanyelvi beszédkultúránk végső soron a legnemesebb értelemben vett közügy.

Tapasztalataim szerint beszédkultúránk hibái három sávban jelentkeznek: gondjaink vannak a szókincs, a mondatfűzés, a helyes ejtés területén, beszűkült élőbeszéd-használatunk, és nem állítunk normatív beszédmodellt a felnövő nemzedék elé. Beszéljenek a tények. Póra Ferenc annak idején egy polgári iskola diákjaival íratva össze 1907-ben megjelent színonímaszótárának szövegeit. Néhány szavát vezérszökevényként kiemelve, hat-nyolcadikos gyerekekkel megpróbáltam összeállítani hasonló szövegeket. Harminc-negyven százalékos vérszegény eredményre voltak képesek csupán, pedig kísérleti alanyaim igényes iskola élosztályának jó tanítónőjétől, majd szépen beszélő, írásban és szóban egyaránt sokat követelő szaktanárától tanulták anyanyelvük normáit. Ugyanezt figyeltem meg élőbeszédünk szókészletének statisztikai elemzése során. Oldalnyi változatos, igényes szóhasználatú szöveget kellett többszöri elolvasás után saját szavaikkal elmondaniuk — s ennek során az irodalmi igényű szavak helyét jobbra szabványkifejezések, töltelék-szavak vették át; a szövegben előforduló mintegy száz szóból ötvenet ha tudtak természetesen használni élőbeszédben. Mondatfűzésükről jobb nem beszélni; ha az oxfordi beszédmodorról szóló anekdotát valóságnak fogom fel — miszerint az oxfordi diák mondatserkezése annál jobb, minél több *aaa*, illetve *ööö* van benne —, akkor diákjaink tökéletes „oxfordi magyarsággal” beszélnek. Mondataikból hiányzik az állítmány, sokszor az alany, félmondatokban, mondatrészletekben próbálják kifejezni gondolataikat; egészséges, kerek mondatokat legfeljebb akkor fogalmaznak, amikor főmondatokban beszélnek. Végül a helyes ejtéssel kapcsolatban csak annyit, hogy hadarás, lepeggés, seppégés, kényeskedő hanglejtés, a hosszú hangok rövid ejtése, a hosszú és rövid hangok fordított ejtése egyaránt előfordul diákjaink beszédében.

Hasonló gondokkal nemcsak mi küzdünk. A román sajtó már mintegy fél évtizede jelezte ugyanezeket a gondokat a román élőbeszédben, Bárczi Géza pedig *Nyelvművelésünk* című remek könyvében tételesen is felvázolta aggályait. Szakemberek számára tehát megállapításaim korántsem újak. Épp ezért nem is térek ki a nyelvhasználatunkkal kapcsolatos „felnőttkori bűnökre”. Tény, hogy a felnőttek szókincsa sem bővebb a gyermekekénél, egyes vidékek tájnyelvében teljességgel ismeretlenek bizonyos huszadik századi fogalmakat jelölő magyar szavak. Gondoljunk csak a *zöldpaprika*, *paradicsompaprika*, *befőltésüveg*, *pótkocsi*, *személyi igazolvány*, *hajtási jogosítvány* köznyelvi megfelelőire: arra, hogy e kifejezések előtt értetlenül áll a Székelyföld egyik-másik kistájegységének beszélője, aki csak az „árdé”, „gogos”, „borkán”, „remorka”, „buletin”, „permisz” formákat ismeri; hogy a szakkifejezések, a mozgalmi nyelv stb. közkeletű szavai sokszor még sajtóinkban is eltorzítva jelennek meg stb. Az ifjúság zagyva beszédéért tehát első sorban mi, felnőttek vagyunk felelősek. A kisgyerekek igyekszik nevén nevezni a tárgyakat, a jelenségeket, de ha ezt az igényt beszédkörnyezete nem elégíti ki, nem táplálja tudatos módon, akkor szókészlete megállapodik a leggyakrabban használt szavak szintjén, s a finom árnyalatokat többé nem is próbálja megközelíteni. Akulturizálódás ez a javából. Másfelől észre kell vennünk, hogy a hagyományos családon túli közösségek felbomlása, az iparosodó társadalom életritmusa a gyereket hovatovább saját szűk kortársi közösségébe zárja: az óvoda, az iskola, a sportpálya, a szórakoztató intézmények diktálta — tehát nem felnőttek közvetítette tananyagtól megszabott — belső normák viszont korlátozott értékűek, mivel egy zárt csoport normái. Ha egy gyermekközösség nagy átlaga nyelviileg műveletlen rétegből kerül ki, az igényes nyelvhasználatú gyerekek kis csoportja előbb-utóbb feladni kényszerül saját normáit, mert ha nem, perifériára szorul társas kapcsolataiban. Hatéves kor után tehát az egyetlen igazán hatékony beszédkészség-alkotó tényező a szervezett oktatás lehet: az az iskola, amelynek pillanatnyilag az igényes tanár egyéni erőfeszítésein túl semmiféle eszköze nincs erre.

Felreértés ne essék, nem a tantervi előirányzatokra vagy a magyar nyelv- és irodalom szakos tanárok magányos erőfeszítéseire gondolok akkor, amikor iskoláink lehetőségeit latolgatom, bár rajtuk is múlik egy és más — például tanterv szerint is több beszédképzés-fejlesztő óra kellene, gyakrabban eshetne szó a „beszélni nehéz“ témakörrel, memoritert is többször kellene feladni s számon kérni a diákoktól, mert csak olvasással-írással nem lehet beszédképzést fejleszteni. Számon kérném magyar szakos tanárjelöltjeink képzésétől a beszédtechnika-tárgy hiányát, talán azon is gondolkodhatnánk, hogy „elírásbeliesített“ felvételi rendszerünk ellensúlyozására legalább egy beszédképzés-vizsgáló kizáró próbát kellene beiktatni a nyelv- és irodalom szakosok számára, kiszűrendő a súlyosabb beszédhibákkal küszködőket. Dadogó, selypegő, pöszén beszélő tanárnak éppúgy kevés keresnivalója van a nyelvi-irodalmi katedrán, mint testi hibásnak a sportoktatásban.

A nagy kérdések azonban nemcsak az anyanyelvet és irodalmat tanító tanárok kapcsán vetődnek fel, hanem az iskola egészének nyelvi szintjét illetően is. Tankönyveink fordítások — ezt az egységes iskolarendszer teszi szükségessé —, milyenségük azonban már rajtuk múlik; szolgai voltak, a nyelvi sablonok átvételéig terjedő igénytelenségük több mint meggondolkoztató. A szaktantárgyakat oktató tanárok anyanyelvi pallérozatlanóságát nem mentheti az, hogy reál tárgyakat tanultak, vagy hogy szakmájukat nem anyanyelvükön tanulták. A múlt század közepéig-végéig értelmiségünk latinul, németül szerezte oklevelét, mégis Meliustól és Pázmánytól errefelé szónokok, írók, közírók, tudósok százai anyanyelvükön is tökéletesen szolgálták szűkebb szakmájuk terjesztésének ügyét. Vagy idézzek román példát? Victor Babeş magyar és német tanulmányok, magyar szak- és közírás után és mellett anyanyelvű előadóként, szak- és közíróként egyaránt tökéleteset alkotott. Bárcai Géza idézett könyvében írja: „Hiába oktat maga is jó példát mutatva a magyartanár helyes, izes magyarságra, világos, szabatos fogalmazásra, szép beszédre, ha más órákon a tanulók az ellenpéldák változatos sokaságával találkozhatnak; amit nekik a magyartanár súlyos hibának ró fel, azt más tanáraiknak a szájából a katedráról hallják. Az eredmény: zavar, bizonytalanság. A tanuló szemében a magyartanár magas mércéje, nyelvi igényessége könnyen okvetetlenkedésnek, komikus vaskalaposságnak látszik.“ Kérdés, hogy mit lehet tenni ez ellen. Véleményem szerint míg minden tanárjelölt számára nem tudjuk biztosítani az egyetemen — kártól, szaktól függetlenül — az egységes nyelvhelyességi-beszédgyakorlati órákat, bár a véglegesítő vizsgákon, a továbbképzéseken, a fokozatok megszerzésénél iktassunk be kötelező jelleggel ilyen vizsgát. Anyanyelvünk nem játék, kötelezettségeit vállalni kell.

Nyelvromlásunk harmadik nagy pázmáját, sajnos, épp az érvényes, hatékony ejtési normarendszer hiánya határozza meg. Írott beszédünket elvi szabályozás, a helyesírási szabályzat egységesíti. Az elhangzó szóra nincsenek kánonjaink; bizonyosság erre tévedásunk, rádióstúdióink műsora. Egy-egy nyelvművelő rovat beiktatása e műsorokba — kevés. Tisztelet a szép szó ellen nem vétőknek, de nincs sok olyan tévés, rádiós szerkesztőnk, akinek elhangzó szövege ne lenne tele írott újságjaink sajtónyelvi fordulataival, aki, ha rögtönöz, ép mondatokat fogalmazna. „Az utca emberét“ se lehet megszólaltatni bármikor, mert beszéde — ismét tisztelet a kivételeknek — nem alkalmas példának. Aránylag még színészeink beszélnek a legszebben, az utóbbi idők néhány sajtóvitája azonban arra enged következtetni, hogy a felnövekvő színésznemzedék beszéde körül sincs minden rendben. Ilyen körülmények között a leghatékonyabb tömegkommunikációs eszközök és nyilvános beszéd fórumok nemhogy meghatároznák a helyes ejtést, a szép beszéd normáit, hanem a „ki ahogy akar, úgy beszél“ példát szaporítják. Tudom, hogy szelet vetek, de megoldást erre is csak az hozhat, ha a magyar nyelvű hangos tömegkommunikációs eszközök munkatársait éppúgy beszédtechnikai képzésre kötelezzük, mint színészeinket, és szakvizsga igazolná, hogy nem műkedvelő, de bár jó iparoshoz illő szinten beszélnek a nyilvánosság előtt, ha már a szókincsük szintjét nem érik el. Élőbeszédünk ejtési normáit csakis hangos tömegkommunikációs eszközeink képesek bevinni a köztudatba, az iskola elvégzése után az egyén egyedül hozzájuk és a színpadról elhangzó szóhoz viszonyíthatja saját beszédét.

Szóvá tehetnék természetesen egyéb „apróságokat“ is: hogy közéleti személyiségeink anyanyelvüket átlagember-szinten beszélik, a nyelvhelyesség ellen éppoly gyakran vétének, mint az utca embere, holott munkájuk — a hatékony politikai nevelés — érdekében nélkülözhetetlen lenne számukra is a szép beszéd elsajátítása. Ugyanilyen bántó a köztisztviselőkké nyelvhasználat. Mindezek azonban ugyanarra az okra vezethetők vissza: kivélpfokú és felsőfokú oktatásunkból kiszorult az élőbeszéd, az írásbeliség túlburjánzása elsatnyította amúgy is hiányos anyanyelviségünket és beszédkulturánkat.

Körképet próbáltam felvázolni, egyes tüneteire már felfigyeltek közíró-társak; ez a jegyzet legfeljebb összegyűjtötte mindazt, ami jelzés formájában már napvilágot látott. Akinek füle van, hallhatja, hogy is áll előbeszédünk ügye — tegyünk hát arról, hogy a helyzet megváltozzon. Az archimedesi pont keresőinek pedig figyelmükbe ajánlanék valamit: pillanatnyilag egyetlen beszédkészítési-szakemberünk van, Szabó Csaba, a marosvásárhelyi Színművészeti Főiskola tanára. Hasonlóan nagy szükség volna szónoklástani szakemberre is egyetemünkön, főiskolánkban, vezetőképzőinkön egyaránt. Hogy ideiglenes megoldásként nyugdíjas színészeinkhez is fordulhatnánk? Hogy egyetlen nyári továbbképzés már kilendítene holtpontjáról az ingát? Hogy egy — ifjúsági lapjaink, rádióstúdióink, televíziós adásunk közös erőfeszítésével szervezett — helyes ejtési, szép szövegmondási verseny, tantárgyolimpiánk írásközpontúságának részleges feloldása már több lenne a semminél? Remélem, ezen majd már közösen gondolkodunk.

Kovács Neve

Mit adhat ma az iskola?

Válaszféle a Korunk 1981. 9. számának „Mit kaptam az iskolámtól?” kérdésére

Ez a kérdés bármikor időszerű, de különösen az napjainkban, amikor az iskola iránt támasztott követelmények egyre nagyobbak.

Meggondolkoztató és figyelmeztető az a válasz, amelyben volt tanítványunk csak a szakmai felkészítést tudja kiemelni diákmúltjából mint egyértelműen jót. Kétségtelen, ma is úgy látom, hogy az oktatás az elsődleges; de nem kizárólag az a döntő, hogy mit és mennyit tanítunk, hanem az is, „hogyan”. És ebben az egyetlen szóban már ott lappanganak a nevelési tényezők is. Amikor például arra törekszünk, hogy a tanuló jókedvvel, szinte játékosan szokjon hozzá az értelmes munkához, akkor már nevelünk is. De igaza van annak, aki azt vallja, nem elég csak munkára nevelni. Végül is mit próbálunk hát, mit szeretnénk nyújtani tanulóinknak? Nagyon sok mindent:

— Az osztályünnepélyek, iskolai művelődési versenyek útján bevonni a tanulókat, sőt a szülők tömegét hazai művelődési kincseink megismerésébe, értékelésébe.

— A diáklap megjelentetésével az íráskészség fejlesztésén kívül felkelteni a tanulóknak a jogos büszkeséget iskolájuk hagyományai iránt.

— A közös kirándulások, táborozások megszervezésekor nemcsak a szabad idő kellemes eltöltése a célunk, hanem a szülőföld páratlanul szép tájainak a megszerettetése, a múlt iránti tisztelet fölébresztése.

— Az iskolai képzőművészeti kiállítások, a klub-galéria, amellet, hogy lehetőséget teremtenek az otthoni alkotások nyilvánosság elé terjesztésére, alkalmat nyújtanak a „volt diákok” és a „jelenlegi diákok” találkozására.

Sorolhatnám még munkaterveink nevelő szándékú célkitűzéseit. Hogy ezek nem mindig váltják be a hozzájuk fűzött reményeket? Ez igaz. Mi az oka? Sokszor éppen a tanárok kényelmessége, a feladat tessék-lássék, formális végzése, amikor épp a lényeg sikkad el. Sokszor a fölös energiavesztés, az egyes szülők távollémaradása, közömbössége okozza az elkedvetlenedést. De nem utolsósorban a volt tanítványok magatartása, akiknek a tehetsége, fiatalos munkabírása annyi bizakodással tölt el, de ahelyett, hogy átvinnék és továbbgondolnák a „mit adhat még az iskola?” kérdésre a választ, tőlünk nagyon messze akarják gyümölcsöztetni az iskolától kapottakat. Fáj ez az eltávolodás; úgy érezzük, nem sikerült az iskolának tizenkét év alatt tudatosítani azt, hogy itt van a „nagyobb” családjuk.

Egy mondatban összefoglalva a címben feltett kérdésre a választ, kétségtelen, hogy nem ad eleget az iskola, próbálkozunk hát közös erővel többet nyújtani.

László János